

De grenzen van de waarachtigheid

Wil G. Pansters

Rijksuniversiteit Groningen en Universiteit Utrecht

Lezing Stichting Hester, 25 maart 2010, Den Haag

Geachte aanwezigen, beste Arsène en familie,

Vorige week woensdag bezocht president Felipe Calderón voor de derde maal in iets meer dan een maand de Noord-Mexicaanse stad Ciudad Juárez. Het is zeer uitzonderlijk dat een Mexicaanse president zijn agenda zo laat hangen naar de ontwikkelingen in een bepaald gebied, tenzij het politiek onontkoombaar is om daar zijn gezicht te laten zien, ook al is het misschien bij uitstek de plek waar hij liever niet zou zijn. Het heeft er steeds meer de schijn van dat Ciudad Juárez de toetssteen is geworden van het harde beleid dat de president eind 2006 heeft ingezet. Of het zijn Waterloo wordt is de vraag, maar zeker is nu al wel dat het de plek is waar de president voor het eerst echt diep door het stof heeft moeten gaan ten overstaan van gewone burgers en de verzamelde Mexicaanse pers. Wat is er aan de hand? Wat is de bredere betekenis van de ontwikkelingen in Ciudad Juárez? Wat kunnen we daaruit afleiden over de kwaliteit van de democratie en de rechtsstaat in Mexico?

Juárez is de plek des onheils, de stad waar in 2009 meer dan 2600 mensen zijn gesneuveld in de bikkelharde strijd tussen rivaliserende drugskartels, militairen en politie. Het informatieblad van het Nederlandse Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking publiceerde eind 2009 nog een fotoreportage over de grensstad, de moordstad... In november trok de ondernemersklasse van de industriestad aan de bel door te stellen dat het moordcijfer inmiddels was opgelopen tot 150 per 100 duizend inwoners. Dat is zeer hoog, bijna tien maal zo veel als het landelijke Mexicaanse gemiddelde. Ter vergelijking: in Nederland lag het cijfer in 2004 op 1,4. De ondernemers deden verder de opzienbarende oproep aan de VN om een contingent blauwhelmen naar Juárez te sturen: het Mexicaanse leger en de politie waren in hun ogen niet in staat om de veiligheids crisis op te lossen. Het moordcijfer van Juárez was het afgelopen jaar ook het dubbele van het Colombiaanse gemiddelde aan het begin van de jaren negentig, toen daar een zeer gewelddadige drugsoorlog woedde. Daar staat tegenover dat in de meest gewelddadige stad van Colombia in die tijd, Medellín, het getal tegen de 400 moorden was per 100 duizend inwoners! In 1991 werden in Medellín alléén meer mensen vermoord dan in heel Mexico in 2008! Ik vermeld deze cijfers niet om de situatie in Juárez te bagatelliseren, maar om aan te geven dat uiteindelijk alles relatief is en dat het, helaas, altijd nog erger kan, en dat daarvoor historische antecedenten bestaan.

Op donderdag 11 februari vloog Calderón voor het eerst dit jaar naar Juárez. Hij ging daar heen, beter, hij moest erheen, nadat op de laatste dag van januari 2010 een groot bloedbad was aangericht onder tieners die een verjaardagsfeestje vierden. Daarbij vonden 15 mensen de dood. Reeds enkele jaren volgt de regering de lijn dat slachtoffers in de 'drugsoorlog' afkomstig 'moeten' zijn uit voetvolk van de verschillende kartels en de jeugdbendes die hand en spandiensten verrichten voor diezelfde kartels. En Ciudad Juárez is een stad waar jeugdbendes een lange geschiedenis hebben. Kortom, de slachtoffers zijn betrokken bij de onderwereld, en waar gehakt wordt vallen spaanders. En dus deed de president, die op het moment van de moordpartij op staatsbezoek was in Japan, het bloedbad af als een afrekening binnen het criminele circuit in plaats van zijn deelname aan het adres van de families uit te spreken. Maar het was al snel duidelijk dat de slachtoffers niets van doen hadden met drugshandel. De tragedie zelf en de reactie van Calderón hebben een dynamiek op gang gebracht, die we, met alle geweld dat Mexico de afgelopen jaren heeft geteisterd, nauwelijks eerder hebben gezien, een waarvan de kern wordt gevormd door het feit dat gewone burgers hun stem verheffen en zeggen dat het zo niet verder kan. En dus reageerde de gouverneur van de deelstaat Chihuahua paniekerig door voor te stellen zijn regering voortaan vanuit Ciudad Juárez te leiden. Hij deed ook een beroep op de president om zich snel naar de grens te begeven. Tijdens een emotionele bijeenkomst bood de president zijn excuses aan aan de ouders van de vermoorde tieners. Een vijftal moeders keerde hem echter de rug toe en een van hen, Luz Maria Dávila, nam het woord en zei de president de waarheid: 'Discúlpame, señor Presidente, ik kan niet zeggen dat u hier welkom bent, want voor mij bent u dat niet.... Mijn kinderen waren geen bendeleden maar deden hun best op de universiteit. Ik wil gerechtigheid. Ik wed dat als het een van uw kinderen zou zijn geweest u tot onder de laatste steen de schuldige zou hebben gezocht, maar ik heb niets, en dus kan ik ook niet zoeken'.

De moeders die kort daarvoor hun kinderen hadden verloren werden o.a. ondersteund door vertegenwoordigers van die andere moeders, die in de afgelopen vijftien jaar hun dochters hebben verloren door de schier eindeloze reeks van vrouwen-verdwijningen en moorden in Ciudad Juárez. Verschillende vormen en oorzaken van geweld vloeien hier dus in elkaar, en versterken elkaar. Een van de werkgroepen van het in de haast opgestarte project 'Wij zijn allemaal Juárez' eiste het vertrek van het leger en bestraffing van het machtsmisbruik van de gewapende arm van de staat, met name de duizenden militairen: 'Wij moeten leven met de gevolgen van een oorlog waar we niet om gevraagd hebben'. De bijeenkomst was een oefening in een cruciale component van de democratische rechtsstaat, nl. publiekelijk verantwoording afleggen in zaken van leven en dood. Maar binnen een zeer presidentialistisch systeem als het Mexicaanse is het bepaald niet gebruikelijk dat de president zelf zich van die taak moet kwijten. Ook Calderón vond dit zichtbaar moeilijk. De president bood zijn excuses aan, verdedigde zijn staande beleid (de militairen zullen niet vertrekken) en opende een nieuwe lijn: 200 miljoen euro voor sociale programma's, een geste die indirect gezien moet worden als een erkenning van de kritiek dat de strijd tegen de drugshandel niet alleen met geweld kan worden opgelost. En Calderón beloofde een week later terug te komen, en dat deed hij ook. Hij benoemde wederom verschillende kopstukken uit zijn regering en partij om de problemen van veiligheid en sociale ontwikkeling zo snel mogelijk aan te pakken.

De betekenis van de presidentiële interventies in Ciudad Juárez kan niet beperkt blijven tot moreel en politiek rekenschap. Er is meer aan de hand. Over enkele maanden zullen in Chihuahua en Ciudad Juárez verkiezingen worden gehouden, en die zijn voor de president en zijn partij belangrijk. Momenteel is het bestuur van de regio in handen van de oude PRI, de zo vaak verguisde partij die in Mexico zo'n zeventig jaar lang de lakens heeft uitgedeeld, en de partij van de president, de PAN, is er uiteraard op gebrand om de politieke controle over de provincie te heroveren. Ik wil niet suggereren dat het handelen van de president in de afgelopen tijd uitsluitend is bepaald door electorale motieven, maar politieke belangen spelen nu eenmaal altijd een rol, zelfs te midden van de meest dramatische menselijke omstandigheden. Een verkiezingsoverwinning van de PAN in Ciudad Juárez zou niet misstaan. Daar komt bij dat de stad een grote historische en symbolische betekenis heeft in de mars van de PAN naar de federale macht. Het is niet overdreven te stellen dat die mars aan het begin van de jaren 80 begonnen is in Chihuahua en Cd. Juárez, om precies te zijn in 1983, toen de PAN de tot dan toe belangrijkste verkiezingsoverwinningen van haar bestaan boekte. Het is algemeen bekend dat vrouwen uit de volksbuurten van de stad daarin een grote rol hebben gespeeld. Zij ontwikkelden een nieuw elan van sociale betrokkenheid, maatschappelijke en politieke participatie. Na de grote steden in Chihuahua volgden andere delen van het Mexicaanse noorden in de jaren 80 en 90 en daarna in 2000 de machtsovername op federaal niveau. De PAN en Calderón hebben dus een symbolische en historische schuld uitstaan in Ciudad Juárez en dat weet men maar al te goed. Wat men ook weet is dat kort na de politieke revolutie in Chihuahua in 1983 de streek tevens het toneel werd van de meest spectaculaire opkomst van wat in de jaren 90 zou uitgroeien tot het grootste drugskartel van Mexico, dat van de gebroeders Carrillo Fuentes in Juárez. En ten slotte weet men heel goed dat in de jaren 90 de golf van geweld tegen jonge vrouwen begon, dat de PRI en de PAN niet in staat zijn geweest om de onveiligheid en straffeloosheid werkelijk aan te pakken, en dat Calderón de incompetent en controversiële openbare aanklager van Chihuahua naar federaal niveau heeft gepromoveerd. En nu botsen ze allemaal op elkaar: de vrouwen en hun dochters, nu inmiddels zelf moeder geworden, die zo'n belangrijke rol speelden om de PAN in 1983 aan de macht te brengen in Juárez, de restanten van het kartel van Juárez, andere drugsbendes, een president van PAN huize, en diens openbare aanklager die de onveiligheid en straffeloosheid in de deelstaat enkele jaren geleden al niet kon oplossen. Als de situatie in de komende jaren verder escaleert zou Ciudad Juárez 2010 kunnen uitgroeien tot het einde van een cyclus die er ook is begonnen.

Toen Calderón medio februari Ciudad Juárez verliet met achterlating van een koffer met geld en een zak met beloftes, kon niemand bevroeden dat zijn toch al moeizame relatie met de stad spoedig een nieuwe negatieve wending zou nemen. Twee weken geleden werd bij een van de internationale bruggen van Ciudad Juárez naar El Paso, Texas, een Amerikaans echtpaar geëxecuteerd. De vrouw was werkzaam bij het Amerikaanse consulaat in de stad. Enkele minuten daarvoor was ook een Mexicaan doodgeschoten. Zijn vrouw is ook werkzaam bij het consulaat. Ze kwamen beiden van het hetzelfde kinderveest. In numerieke zin is dit geen opmerkelijke gebeurtenis. Een paar dagen eerder bijvoorbeeld werden in dezelfde stad 8 mensen doodgeschoten door een gewapend commando tijdens een dodenwake. En wranger beeld voor de escalatie van het geweld is moeilijk denkbaar: tijdens een ritueel dat de dode eert en herdenkt, vallen 8 nieuwe doden door geweld. In hetzelfde weekend van de dodelijke aanslag op het Amerikaanse echtpaar kwamen alleen al in het mondaine toeristencentrum Acapulco bij verschillende vuurgevechten 33 mensen om het leven. Maar het is de

moord op de drie aan het Amerikaanse consulaat verbonden mensen die de situatie verder verscherpt, en er voor zorgt dat Calderón afgelopen dinsdag opnieuw naar Ciudad Juárez moest afreizen, ditmaal vergezeld door de Amerikaanse ambassadeur.

In de marges van dat bezoek vonden talloze demonstraties plaats van mensen die met uiteenlopende motieven protesteren tegen de president, zijn beleid, en de militarisering van de stad. Sommigen eisen zijn aftreden, anderen vooral de terugtrekking van het leger uit de straten van Juárez. De participatieve en zelfbewuste vrouwen uit de volkswijken dwingen de president nu om rekenschap af te leggen voor zijn beleid, zijn keuzes, zijn strategie, zijn vergissingen, en zijn eendimensionale kijk op de werkelijkheid. Rekenschap en gerechtigheid is ook wat Lorena Torres wil: zij probeerde afgelopen dinsdag door de dichte haag van politie en soldaten de president te benaderen met haar verhaal over haar dochter, die sinds medio februari verdwenen is, over de plaatselijke autoriteiten die nauwelijks iets voor haar doen en haar aansporen zelf te zoeken. 'We proberen steeds om hem [Calderón] of zijn vrouw te spreken, maar ze verstoppen zich achter een muur van groene mannen, alsof wij moeders hen schade kunnen berokkenen'. Opnieuw een indrukwekkend beeld: een president die omringd door zwaar bewapende militairen zegt aan de zijde van de burgers te staan heeft op z'n minst een geloofwaardigheidsprobleem. En natuurlijk kunnen de moeders gevaarlijk zijn: de confrontatie met de menselijke kant van het geweld kan de macht het zwijgen opleggen. Dat weten we van elders: de Argentijnse militairen hadden voor alle problemen wel een (drastische) oplossing, maar met de Madres de la Plaza de Mayo wisten ze zich geen raad.

De morele druk van beneden is dus groot en daar komt nu politieke druk van buiten bij. De FBI heeft inmiddels agenten naar de stad gestuurd. De Amerikaanse minister van Binnenlandse veiligheid Napolitano gooide afgelopen week olie op het vuur door te constateren dat de militariseringsstrategie blijkbaar niet werkt. En enkele dagen geleden ging de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken met een zware delegatie op bezoek in Mexico. Ook in dit opzicht werpt de geschiedenis zijn schaduw vooruit. In 1985 werd een Amerikaanse narcotica-agent op gruwelijke wijze om het leven gebracht in Mexico, en die gebeurtenis, waarbij de Mexicaanse geheime dienst op enigerlei wijze betrokken was, heeft vergaande en negatieve invloed gehad op de betrekkingen tussen beide landen, met name op het gebied van de drugsproblematiek. Wat zal het effect ditmaal zijn? De Amerikanen zullen onderstrepen dat de MX president aan de weg timmert, dat zijn beleid de steun geniet van de regering Obama, maar zal die laatste echt in staat zijn om bijvoorbeeld de wapenhandel aan banden te leggen? Dat is niet erg waarschijnlijk. Voor veel Mexicanen is het reeds moeilijk te verteren dat de moord op de twee Amerikanen ertoe heeft geleid dat 'de zaak nu pas echt ingewikkeld is geworden, nu er een buitenlandse dimensie bij is gekomen' zoals de president het verwoordde. Wat betekent dat voor de duizenden doden die aan Mexicaanse kant reeds zijn gevallen? In hoeverre gaan de Amerikanen zich nu met de problematiek bemoeien? En was de buitenlandse dimensie er niet altijd al?: 1. omdat de overgrote meerderheid van de in Mexico geproduceerde of via Mexico getransporteerde drugs bestemd zijn voor de Amerikaanse markt en 2. omdat de wapens waarmee de Mexicanen elkaar doodschietsen afkomstig zijn uit goedlopende wapenwinkels aan de Amerikaanse kant van de grens.

De grote vraag die nu op tafel ligt is of de externe druk uit de VS en de politieke druk van Mexicaanse machthebbers om hoe dan ook aan de repressieve strategie vast te houden (een koerswijziging zou immers worden beschouwd als een nederlaag), zo sterk zullen zijn dat de sociale en morele roep van onderop om rekenschap, gerechtigheid en rechtsgelijkheid ervoor moet wijken. Het gaat, kortom, om de bescherming van de normatieve fundamenteën van democratie en mensenrechten. Voor dit risico bestaan, helaas, voldoende aanwijzingen. In de afgelopen jaren hebben verschillende binnen- en buitenlandse mensenrechtenorganisaties gewezen op schendingen van rechten als gevolg van de *mano dura* aanpak. Als we naar de ervaringen in Colombia kijken stemt dat ook niet tot vrolijkheid. Verder bestaat in Mexico, en de rest van Latijns Amerika, een lange politieke en culturele traditie van simulatie: er zijn instituties, er worden verkiezingen georganiseerd, er zijn functionerende rechtbanken, mensenrechtenorganisaties, internationale verdragen ondertekend, en toch lopen zoveel mensen en groepen voortdurend aan tegen de grenzen van de waarachtigheid en verantwoording. De normen, instrumenten en instituties zijn er, maar toch werkt het niet of tenminste onvoldoende. Geweld tegen vrouwen en geweld in het algemeen kan alleen effectief bestreden worden als ook voor simulatie de prijs van electorale, politieke en morele rekenschap moet worden betaald. Als dat niet gebeurt dan is er volgens een Mexicaanse voorvechtster van vrouwenrechten sprake van medeplichtigheid.

Dank voor uw aandacht.